

EGALITATEA ÎNTRE CETĂȚENI. LIMBA CA ȘI CRITERIU DE DISCRIMINARE

Alexandru ARSENI

Profesor universitar, doctor habilitat în drept, Universitatea de Stat din Moldova,

Chișinău, Republica Moldova

e-mail: alexandru.arsene001@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5068-6934>

Mihaela SĂFTOIU

Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova,

Chișinău, Republica Moldova

e-mail: miha_sft@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-4508-6114>

Egalitatea reprezintă un principiu constituțional trivalent. Poate fi privit atât ca principiu general al drepturilor, ca drept fundamental și drept garanție suplimentară pentru exercitarea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale. Respectarea principiului egalității tuturor persoanelor indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială exclude discriminarea și reprezintă un catalizator al demnității umane. Nediscriminarea reprezintă o regulă de bază în legislația drepturilor omului și un rezonament al principiului egalității. Toate tratatele și declarațiile internaționale relevante în materia drepturilor omului conțin referiri cu privire la discriminare. Și în legislația internă națională, în special la nivel constituțional, egalitatea între cetățeni și problematica discriminării ocupă un loc prioritar. Discriminarea lingvistică se realizează în baza unuia dintre criteriile de discriminare prevăzute de norma constituțională: criteriul “limbă”.

Cuvinte-cheie: egalitate, discriminare, criteriu de discriminare, limbă, discriminare lingvistică.

EQUALITY BETWEEN CITIZENS. LANGUAGE AS CRITERION OF DISCRIMINATION

Equality is a trivalent constitutional principle. It can be regarded both as a general principle of rights, as a fundamental right and as an additional guarantee for the exercise of fundamental rights, freedoms and duties. Respect for the principle of equality for all persons irrespective of race, nationality, ethnic origin, language, religion, sex, opinion, political affiliation, wealth or social origin excludes discrimination and is a catalyst for human dignity. Non-discrimination is a basic rule in human rights law and a resonance of the principle of equality. All relevant international human rights treaties and declarations contain references to discrimination. In national domestic legislation, especially at constitutional level, equality between citizens and discrimination also feature prominently. Language discrimination is based on one of the criteria for discrimination laid down in the constitutional norm: the criterion “language”.

Keywords: equality, discrimination, criterion for discrimination, language, linguistic discrimination.

ÉGALITÉ ENTRE LES CITOYENS. LANGUE COMME CRITÈRE DE DISCRIMINATION

L'égalité est un principe constitutionnel trivalent. Il peut être considéré à la fois comme un principe général de droits, comme un droit fondamental, et comme une garantie supplémentaire pour l'exercice des droits, libertés et devoirs fondamen-

taux. Le respect du principe d'égalité de toutes les personnes sans distinction de race, de nationalité, d'origine ethnique, de langue, de religion, de sexe, d'opinion, d'affiliation politique, de richesse ou d'origine sociale exclut la discrimination et est un catalyseur de la dignité humaine. La non-discrimination est une règle fondamentale du droit des droits de l'homme et une résonance du principe d'égalité. Tous les traités et déclarations internationaux pertinents relatifs aux droits de l'homme contiennent des références à la discrimination. Dans la législation nationale, en particulier au niveau constitutionnel, l'égalité entre les citoyens et la question de la discrimination occupent une place prioritaire. La discrimination linguistique est effectuée sur la base de l'un des critères de discrimination prévus par la norme constitutionnelle: le critère "langue".

Mots-clés: égalité, discrimination, critère de discrimination, langue, discrimination linguistique.

РАВЕНСТВО МЕЖДУ ГРАЖДДАНАМИ. ЯЗЫК КАК КРИТЕРИЙ ДИСКРИМИНАЦИИ

Равенство – это трехвалентный конституционный принцип. Его можно рассматривать и как общий принцип прав, и как основное право, и как дополнительную гарантию осуществления основных прав, свобод и обязанностей. Уважение принципа равенства всех людей, независимо от расы, национальности, этнического происхождения, языка, религии, пола, убеждений, политической принадлежности, благосостояния или социального происхождения, исключает дискриминацию и представляет собой катализатор человеческого достоинства. Недискриминация является основным правилом законодательства в области прав человека и обоснованием принципа равенства. Все соответствующие международные договоры и декларации по правам человека содержат ссылки на дискриминацию. А в национальном законодательстве, особенно на конституционном уровне, равенство граждан и вопрос дискриминации занимают приоритетное место. Языковая дискриминация осуществляется на основе одного из критериев дискриминации, предусмотренных конституционной нормой: «языкового» критерия.

Ключевые слова: равенство, дискриминация, критерии дискриминации, язык, языковая дискриминация.

Introducere

Tema cercetată este de actualitate și importantă, întrucât aspectele abordate care țin de egalitatea între cetățeni și problematica discriminării, cu accent pe discriminarea lingvistică, sunt de un real interes pentru teoreticieni și practicieni ai dreptului, dar și pentru orice cetățean care, într-o anumită conjunctură socială, s-ar putea simți lezat într-un drept al său, discriminat pe anumite criterii sau pus într-o situație de inferioritate din cauza limbii vorbite sau scrise.

În ceea ce privește stadiul cunoașterii, doctrina juridică abundă de materiale și studii în domeniul egalității între cetățeni și discriminării, însă cu referiri minore la discriminarea lingvistică. Printre autorii principali studiați se numără prof. univ. dr. hab. în drept. Alexandru Arseni, prof. univ. dr. Dan Claudiu Dănișor, prof. univ. dr. Ioan Muraru, prof. univ. dr. Teodor Cârnaț, prof. univ. dr. Ionescu Cristian și Nicolae Pavel. De asemenea, ca surse bibliografice au fost utilizate tratate, monografiile, manuale de drept constituțional, dicționare juridice, materiale realiza-

te în limba română sau în limba franceză, în număr de 22. Tema aleasă este foarte vastă, astfel că o reală provocare a fost să sintetizăm multiplele materiale doctrinare.

Scopul prezentului studiu este acela de a determina coordonatele științifice ale egalității între cetățeni și ale discriminării în vederea conturării cât mai clare a noțiunilor și a corelației dintre acestea dar și dintre cele două concepte și un tip specific de discriminare – discriminarea lingvistică.

Obiective de referință:

- să contureze, din punct de vedere noțional, conceptele de egalitate între cetățeni, nediscriminare, discriminarea lingvistică;
- să diferențieze valențele egalității între cetățeni – principiu fundamental, drept obiectiv și drept subiectiv, respectiv garanție suplimentară pentru exercitarea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale;
- să argumenteze corelația dintre egalitatea în drepturi și nediscriminare;

- să traseze, din punct de vedere teoretic și exemplificativ, fenomenul discriminării și diferitele criterii în baza cărora discriminarea se produce, consecințele și cauzele acesteia, cu accent pe discriminarea lingvistică;

- să stabilească și să analizeze criteriile constituționale ale nediscriminării pe criteriul limbă.

Cu privire la **noutatea științifică**, specificăm că articolul reinterpretează aspecte care țin de egalitatea cetățenilor, dezvoltă concepte teoretice legate de acest subiect și de discriminare, discriminarea lingvistică/pe criteriul limbă, discriminarea față de persoanele care se exprimă prin limbajul semnelor și abordări particulare legate de discriminarea multiplă în cadrul căreia un component este criteriul de diferențiere – limba.

Printre **metodele de cercetare** utilizate se numără metodele deductivă, analitică și sintetică.

Egalitatea reprezintă un principiu constituțional ce se regăsește în Constituția României cu titlu general, în art. 16 alin. 1, care prevede că *“cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice fără privilegii și fără discriminări”* [1, p. 16]. Corelativ articolului 16 este art. 4 alin. 2 care prevede criteriile de discriminare [APUD 2, p. 45] între cetățeni, respectiv [1, p. 14]: rasa, naționalitatea, originea etnică, limba, religia, sexul, opinia, apartenența politică, averea, originea socială.

Constituția Republicii Moldova prevede în art. 16 alin. 2 egalitatea atât în fața legii, cât și în fața autorităților publice, între cetățenii țării *“fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială”* [3, p. 29].

Egalitatea cetățenilor - noțiune și tipuri

Unul dintre cele mai importante principii de reglementare a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului este principiul egalității. Prof. univ.

dr. hab. în drept Alexandru Arseni clasifică principiile în 3 categorii: *“1. Principii comune, 2. Principii ce stau la baza siguranței persoanei, 3. Principii care vizează direct domeniul răspunderii penale”* [4, p. 238]. Din prima categorie, cea a principiilor comune, face parte și principiul egalității, alături de principiul universalității.

Egalitatea în drepturi a cetățenilor constituie o garanție referitoare la exercitarea drepturilor omului, și reprezintă, în fapt, un principiu constituțional complex ce posedă și alte două valențe: principiu general al drepturilor și drept fundamental.

Egalitatea în drepturi a cetățenilor ca principiu fundamental este consacrată în articolul 16 din Constituția României în Capitolul 1 din Titlul II – *“Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale”*, capitol denumit *“Dispoziții comune”*. Prin aceasta rezultă că acest principiu este aplicabil tuturor acestor drepturi, libertăți și îndatoriri. Situația este aceeași în cazul Constituției Republicii Moldova, unde, de asemenea, principiul egalității în drepturi apare enunțat în articolul 16, capitolul – *Dispoziții generale*, din Titlul II – *Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale*. Art. 16 alin. 1 din Constituția României prevede că *“cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice fără privilegii și fără discriminări”* [1, p. 16] iar în art. 16 alin. 2 din Constituția Republicii Moldova se stipulează egalitatea tuturor cetățenilor *“în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială”* [3]. Formularea diferă în ceea ce privește exprimarea normativă, dar nu și în esență. Considerăm însă că fiecare din cele două prevederi are un minus, respectiv un plus. Astfel cea din Constituția Republicii Moldova este completă în ceea ce privește menționarea criteriilor de discriminare, în timp ce în Constituția României este menționată doar *“discriminarea”*. Însă acesta articol este corelativ cu art. 4 alin. 2 unde sunt menționate aceste criterii,

care sunt identice în ambele Constituții. De asemenea, articolul 16 din Constituția Republicii Moldova nu conține interdicția “*privilegiilor*”, care, conform prof. Dan Claudiu Dănișor, la opinia căruia achiesăm, sunt uneori diferite de discriminare [5, p. 620]. Mai mult decât atât, “*instituirea unui privilegiu constituie o discriminare, dar nu orice discriminare față de unele persoane reprezintă un privilegiu pentru ceilalți*” [5, p. 620]. În exemplul [5, p. 620] oferit de autor cu scopul argumentării diferenței dintre discriminare și privilegiu este precizată chiar discriminarea/privilegiul pe criterii lingvistice, specificând că “*nu acordarea în sine a unui tratament mai favorabil reprezintă un privilegiu, ci crearea consecințelor restrictive pentru cei care nu sunt beneficiarii acestui tratament*” [5, p. 620]. Astfel, considerăm oportună modificarea prin completare a articolului 16 alin. 1 din Constituția Republicii Moldova prin specificarea egalității ca interdicere a privilegiilor, nu doar a egalității ca nediscriminare.

Egalitatea în drepturi a cetățenilor ca drept obiectiv și ca drept subiectiv: în ceea ce privește dreptul subiectiv, principiul egalității în drepturi este enunțat, la nivel național, în multiple acte normative, iar ca dreptul subiectiv, egalitatea în drepturi “*reprezintă un interes protejat juridic de care se bucură persoana fizică și care în același timp reprezintă o obligație în sarcina autorităților publice*” [6, p. 235].

Egalitatea în drepturi a cetățenilor ca garanție suplimentară pentru exercitarea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale nu este altceva decât, așa cum specifică și doctrina juridică, “*garanția că cetățenii vor putea să își exercite toate drepturile prevăzute de Constituție, de legi și de alte acte normative fără distincție de naționalitate, rasă, religie, grad de cultură sau profesie*” [APUD 6, p. 236-237]. Adăugăm faptul că, în fond, aceste diferențieri sunt doar exemplificative, lista lor fiind practic deschisă. Vom dezvolta aceste aspecte în secțiunea următoare.

Egalitatea în drepturi trebuie înțeleasă și ca o **prohibire a arbitrarului**, așa cum o menționează doctrina juridică [7, pct. 436], termen definit de jurisprudența germană ca “*inadecvarea obiectivă și manifestă a măsurii legale la situația pe care ea trebuie să o stăpânească*” [7, pct. 438], în vreme ce Curtea constituțională a României, deși nu se referă expres la noțiunea de arbitrar, “*distinge motivarea obiectivă și rezonabilă, fără de care diferența de tratament a unor cazuri egale devine discriminare*” [7, pct. 438].

O abordare a acestui principiu găsim și la prof. Muraru Ioan [APUD 4, p. 240], care, examinându-l, optează pentru aspectul său tridimensional, respectiv egalitatea fără deosebire de: 1. sex, 2. rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, avere sau origine socială, 3. religie, opinie sau apartenență politică. Considerăm că această clasificare, chiar dacă are, în mod evident, anumite criterii de încadrare într-o categorie sau alta din cele trei, totuși nu oferă un beneficiu real sau o utilitate concretă principiului egalității întrucât fiecare criteriu necesită o analiză separată. Această departajare are strict o valoare teoretică, nu sprijină în mod practic conturarea clară a fiecărui criteriu, care trebuie privit, fiecare, în considerarea individualității sale.

Aceeași clasificare o găsim și la Nicolae Pavel, care are și o a patra categorie: “*egalitatea în drepturi a cetățenilor în fața legii*” [6, p. 223], menționând ca egalitatea “*privește toate drepturile pe care le au indivizii, indiferent dacă ele sunt scrise în textul Constituției sau în alte acte normative*” [8, p. 392].

Prof. Dan Claudiu Dănișor precizează că “*demonitatea și libera dezvoltare a personalității umane (...) instituie o egalitate (...) care se opune atât diferențierilor în vederea excluderii cât și identității asimilaționiste*” [7, pct. 409], ceea ce aduce în prim-plan pericolul nu doar al diferențierilor cât și al egalității forțate. Analizând jurisprudența Curții Constituționale a României, autorul constată că ega-

litatea e privită ca diversitate și implică un “*drept la diferență*” [7, pct. 410] care schimbă unghiul din care e privită discriminarea. Astfel, ea intervine și atunci când, așa cum menționam și mai sus, egalitatea este impusă. De asemenea, menționează că “*egalitatea nu înseamnă identitate, ci doar egalul respect al tuturor oamenilor (...), un start egal într-o competiție (...)*” [7, pct. 428]. Considerăm că egalitatea în sensul de uniformizare este, în realitate, imposibilă. Oamenii se nasc cu trăsături diferite, au genealogii diferite, capacități intelectuale distincte. Așa cum preciza și Denis Martin în teza sa de doctorat “*în limbaj colocvial, este ca și cum am încerca să justificăm de ce merele și perele sunt tratate diferit, fără a ne întreba dacă putem compara merele și perele*” [9, p. 265]. Fiecare om este unic și irepetabil și a-l egaliza cu ceilalți la modul absolut îi anulează această unicitate, îi lezează demnitatea și stima de sine. Conchidem că, în mod clar, unicitatea sa exclude egalitatea absolută, lăsând loc doar egalității relative. Astfel că ne alăturăm opiniei specificate mai sus. Și prof. Tănăsescu Elena Simina precizează că “*principiul egalității îmbracă două forme: fie cea a nediscriminării, numită uneori și egalitate strictă, fie cea a egalității relative*” [2, p. 46], fără enumerarea și a egalității absolute.

Nediscriminarea: criterii de diferențiere. Discriminarea lingvistică

Noțiunea de discriminare are astăzi o conotație negativă, în cele mai multe cazuri, dar și una pozitivă. **A discrimina** înseamnă a trata pe cineva diferit prin realizarea unei ierarhizări și urmare a acestei ierarhizări, persoana discriminată este tratată mai rău, este dezavantajată, pusă într-o poziție de inferioritate. În ultimele decenii s-a vorbit tot mai mult și despre discriminarea pozitivă, care apare atunci când o persoană este tratată distinct, în baza criteriilor pe care le vom discuta ulterior, însă din punct de vedere ierarhic, tratamentul este unul care o avantajează,

o pune într-o situație de superioritate, în baza unor motive bine conturate. Discriminarea pozitivă apare discutată atât în doctrina de specialitate, dar și în jurisprudența Curții Constituționale [10]. De exemplu, limita de vârstă diferită de ieșire la pensie, pentru femei și bărbați, este mai mică în cazul femeilor și mai mare în cazul bărbaților, aspect motivat de o “*protecție suplimentară*” [2, p. 47] care constituie în fond o discriminare pozitivă.

Trebuie precizat că egalitatea ca nediscriminare privește doar diferențierile interzise, deci, așa cum vom vedea în această secțiune, este restrictivă comparativ cu egalitatea ca interzicere a arbitrariului, care “*privește atât diferențierea de tratament, cât și identitatea de tratament*” [5, p. 617].

Discriminarea nu este specifică minorităților naționale, chiar dacă, relativ la unele criterii, cum ar fi criteriul etniei, limbii sau al rasei ar putea predomina în cazul acestora. Discriminarea afectează deopotrivă persoanele fizice și juridice, cetățenii, străinii sau apatrizii, pe cei care fac parte din populația majoritară sau persoanele care fac parte dintr-o minoritate națională. Minoritățile sunt privite, de către unii autori, din mai multe perspective: “*(...) pot fi grupuri mici în raport cu cele dominante. (...) social, ele pot fi grupuri mari, dar care nu dețin controlul asupra resurselor și deciziei*” [APUD 11, p. 12]. Însă, indiferent de dimensiunea grupului, ele tot minorități sunt și, în anumite cazuri membrii acestora pot suferi din cauza discriminării. Un aspect specific, am putea spune, în cazul apartenenței la o minoritate națională, ar fi nedeclararea apartenenței la acesta în momentul recensământului populației, în scopul de a împiedica efectele negative ale discriminării, atunci când nu există și alte elemente de ordin fizic sau lingvistic ce pot conduce la încadrarea unei persoane în minoritatea respectivă. De exemplu, la recensământ, o persoană de etnie romă nu își declară etnia, însă în public vorbește în limba romani. Conform opiniei prof. Dan Claudiu Dănișor,

la care achiesăm în totalitate, egalitatea nu e privită doar “*prin detașarea cetățeanului față de grupurile primare de identificare, ci și libertatea cetățeanului față de aceste grupuri*” [12, p. 172]. Astfel, egalitatea nu apare doar din exterior, prin separarea artificială unei persoane de grupul de care aparține, ci și din interior, atunci când individul optează pentru a fi liber de apartenența la grup.

Conform Ghidului cu privire la discriminare, aceasta reprezintă “*tratamentul diferit aplicat unei persoane (...) în legătură cu recunoașterea sau exercitarea drepturilor de către aceasta*” [13, p. 9]. În plus, Ghidul specifică faptul că tratamentul poate fi aplicat unei singure persoane sau mai multor persoane care fac parte dintr-un grup, aspect cu care nu suntem de acord. Și atunci când discriminarea pare că se adresează grupului, defapt tratamentul discriminatoriu se raportează la fiecare component al grupului în parte. De exemplu, dacă reprezentanții unui anumit magazin interzic accesul în acesta pentru cetățenii de etnie maghiară, chiar dacă interdicția are ca subiect grupul, ea vizează, în fapt, în mod individual, fiecare persoană de etnia respectivă. Aceeași abordare, a discriminării grupului, găsim și în manuale elaborate de Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Consiliul Europei [14, p. 33]. Deși mai sunt autori [APUD 15, p. 98] care susțin că discriminarea vizează grupuri de persoane, părerea majoritară este aceea că protecția normei nediscriminării vizează “*persoana luată individual; (...) grupul nu este per se titularul drepturilor respective*” [15, p. 99].

Aplicarea acestui tratament diferențiat are loc și se raportează întotdeauna la un **context**. În afara unui cadru social expres, nu putem vorbi, în opinia noastră de discriminare. Acest context poate fi la locul de muncă, într-un mijloc de transport în comun, la școală, în relația cu o instituție publică și exemplele pot continua. Un exemplu interesant ni-l oferă jurisprudența CEDO. Cauza Belgian Linguistics 1474/62 și alții, din 23 iulie 1968, înaintată CEDO, ce implică aspec-

te lingvistice, vizează domeniul educației. În această cauză, întrucât învățământul de stat se desfășura în Belgia fie în lb. franceză fie în lb. olandeză, în funcție de tipicitatea zonei, neexistând posibilitatea accesării într-o zonă predominant olandeză a învățământului de stat în lb. franceză, mai mulți părinți au reclamat la CEDO discriminarea pe criterii lingvistice. CEDO a constatat că diferența de tratament a fost justificată, susținând că întrucât “*regiunile erau predominant unilingve (...) nu ar fi fost viabil ca predarea să se desfășoare în ambele limbi*” [14, p. 123]. În plus, familiile respective aveau posibilitatea de a recurge la învățământul privat în limba franceză.

De asemenea, persoana discriminată este supusă acestui tratament diferențiat “*din cauză că are o caracteristică sau este percepută că are o caracteristică specifică*” [13, p. 9]. Pe cale de consecință, nu putem vorbi despre discriminare în absența unui **criteriu specific protejat de lege**, care apare doar cu titlu exemplificativ: “*rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie sau apartenență politică, orientare sexuală*” [13, p. 9]. Însă lista criteriilor similare este deschisă. Acesta tratament diferențiat constituie esența discriminării și el trebuie să fie întotdeauna nefavorabil. Atributul de favorabil sau nefavorabil se acordă prin compararea cu cel aplicat unei alte persoane într-o situație similară. Diferența principală și esențială dintre cele două persoane e dată de criteriul protejat. În mod necesar, trebuie să existe o legătură de cauzalitate între tratamentul nefavorabil și criteriul protejat. În acest context, trebuie subliniat faptul că **nu orice diferență de tratament constituie discriminare**. Mai mult decât atât, dacă “*egalitatea nu este naturală, impunerea unui tratament juridic egal ar însemna discriminare*” [8, p. 392-393]. Altfel spus, în context egale tratamentul trebuie să fie egal, în contexte inegale, inegal pe cale de consecință. Într-o accepțiune generalizată a tratamentului egal, Michael Banton precizează că “*lucrurile asemănătoare*

sau oamenii asemănători trebuie tratați în mod asemănător, iar lucrurile neasemănătoare sau oamenii neasemănători trebuie tratați diferit” [11, p. 112].

În plan real, criteriul de diferențiere poate să fie adevărat sau fictiv. Pe cale de consecință, există discriminare și dacă cel care aplică tratamentul discriminatoriu doar crede că există unul sau mai multe criterii de diferențiere, chiar dacă în fapt acesta sau acestea nu există.

Unul dintre criteriile menționate este cel cu privire la **limbă**. Limba conține o puternică valență socială, un liant atât între membrii unei comunități cât și între generații. Discriminarea pe criterii de limbă apare atunci persoanele discriminate vorbesc o *“limbă minoritară”* [6, p. 277], așa cum precizează și Nicolae Pavel. Acesta definește limba minoritară ca fiind *“limba în care se exprimă oral sau în scris persoanele aparținând unei minorități naționale”* [6, p. 277]. Autorul, în lucrarea sa de doctorat, abordează problematica discriminării lingvistice, tratând alături de limba minoritară care face obiectul discriminării, și limbile care nu se înscriu în această categorie, deci în cazul cărora nu poate interveni discriminarea pe criteriul limbă: limba oficială, limbile străine, limbile de circulație internațională, dialectele. Nu suntem de acord cu această viziune restrictivă cu privire la discriminarea e criteriul limbă. În primul rând textul constituțional prevede criteriul “limbă”, nu limbă minoritară, și *ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus*. În al doilea rând, interpretarea restrictivă exclude numeroasele situații care pot exista în practică în care o persoană realmente vorbește o limbă, care nu e limbă minoritară, și e discriminată pe baza acesteia: discriminarea realizată de membrii unei anumite minorități naționale care vorbesc limba maternă și discriminează persoanele care vorbesc o altă limbă, chiar și oficială: de exemplu, un vânzător ce face parte din minoritatea maghiară dintr-un local public refuză să servească o persoană care vorbește limba română

sau limba franceză, pe motiv că nu i s-au comunicat solicitările în limba maghiară.

Discriminarea pe criteriul limbă are, în cele mai multe cazuri, legătură și cu alte criterii de discriminare, cum ar fi originea etnică, rasa, naționalitatea, starea de sănătate într-un context social precis.

Considerăm că discriminarea pe criterii de limbă poate apărea și în cazul persoanelor mute sau surdo-mute sau al celor care se exprimă prin limbajul semnelor. Limba trebuie privită ca un mijloc de comunicare, de exprimare a gândurilor, intențiilor, trăirilor etc., astfel că nu doar limba vorbită sau cea scrisă pot conduce la tratamente diferențiate, ci și limbajul semnelor. Însă discriminarea pe criteriul lingvistic în cazul persoanelor care folosesc limbajul semnelor ca formă de exprimare și comunicare prezintă o particularitate. Poate fi asociat, de cele mai multe ori, cu alte criterii de discriminare și astfel intervine discriminarea multiplă. De exemplu, o persoană care se exprimă prin limbajul semnelor poate fi discriminată nu doar pe criteriul limbă ci și pe motiv de dizabilitate sau alt criteriu similar. Laura Grünberg, referindu-se la conceptul de discriminare multiplă opinează că acesta este mai mult o discriminare intersecțională decât una adițională, respectiv *“o discriminare care nu reprezintă alăturarea a două surse de discriminare ci este rezultatul unei sinergii acestora”* [16, p. 10], deoarece omul reprezintă în fond nu un cumul aritmetic de identități, ci mai degrabă o mixtură a acestora.

Discriminarea poate interveni în cazul criteriilor menționate expres mai sus sau în cazul altor criterii similare. Acestea au o conotație negativă pentru autorul discriminării ca regulă, însă pot exista și excepții, în sensul că o persoană poate fi discriminată pe criterii considerate nu inferioare, ci superioare. De exemplu, un elev cunoscut cu rezultate excepționale la olimpiadele școlare la matematică este așezat intenționat de supraveghetor, în timpul simulării la examenul de capacitate la proba de matematică, lângă un elev slab la învățătură pentru ca

acesta să aibă posibilitatea de a încerca să se inspire din lucrarea olímpicului.

Discriminarea poate fi *directă* sau *indirectă*. De asemenea, discriminarea pe criterii de limbă poate fi directă sau indirectă. Discriminarea directă pe criteriul lingvistic intervine atunci când o anumită persoană este tratată diferit din cauza limbii vorbite/scrise sau din cauza necunoașterii unei anumite limbi, sau pe criterii ce țin de limbajului semnelor și astfel i se aduce atingere unui drept al său sau unui interes legitim. Discriminarea indirectă apare atunci când în aparență sunt specificate reguli sau criterii egale pentru toate persoanele vizate, însă, în realitate, atunci când aceste criterii sau reguli sunt aplicate efectiv, ele provoacă diferențieri, fără o justificare obiectivă și rezonabilă.

Cu referire la discriminarea pe criteriul limbă, prof. Dan Claudiu Dănișor afirmă că aceasta implică faptul că de folosirea limbilor neoficiale “*în spațiul privat nu poate fi legată o consecință juridică restrictivă. (...) în spațiul privat nu poate fi impusă utilizarea limbii oficiale*” [12, p. 176]. Mai mult decât atât, “*de cunoașterea sau necunoașterea unei alte limbi decât cea oficială nu poate fi legată vreoa consecință juridică restrictivă*” [12, p. 176].

Constituția României prevede în art. 4 alin. 2 criteriile de diferențiere pe baza cărora indivizii discriminează [1, p. 14]: rasa, naționalitatea, originea etnică, limba, religia, sexul, opinia, apartenența politică, averea, originea socială. Se observă că aceste criterii de discriminare aparent nu au o natură exemplificativă întrucât la finalul alineatului nu se prevede, ca în cazul altor texte normative, că discriminarea poate interveni și pe alte criterii sau în baza altui statut similar. Însă, în fapt, natura lor nu este una limitativă, ci exemplificativă, întrucât acestea se interpretează în concordanță cu prevederile Declarației Universale a Drepturilor Omului și cu celelalte pacte și tratate la care România este parte. De asemenea, chiar dacă enumerarea din Constituție este una clară, exactă,

aceasta nu înseamnă, automat, că nu pot exista și alte criterii de discriminare, prevăzute în alte texte normative. Conform prof. Cristian Ionescu “*Parlamentul și Guvernul pot institui astfel de criteria de discriminare, dar acestea nu au o natură constituțională, ci una exclusiv legală*” [17, p. 117].

Criteriile menționate în art. 4 alin. 2 din Constituția României sunt de discriminare sau discriminatorii, de diferențiere, în vreme ce nediscriminarea se referă la o interdicție, nu la un criteriu. Criteriile de discriminare reprezintă cauza, stau la baza efectului care este discriminarea.

Constituția Republicii Moldova prevede în art. 16 alin. 2 egalitatea atât în fața legii, cât și în fața autorităților publice, între cetățenii țării “*fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială*” [3, p. 29].

Discriminarea nu trebuie confundată cu noțiuni conexe. Prof. Teodor Cârnaț definește discriminarea prin referirea la tratamentul “*care are ca scop sau rezultat anularea sau lezarea drepturilor omului și a protecției lor, violarea principiului egalității, non-discriminării și a demnității umane*” [8, p. 394], menționând că “*uneori, discriminarea este confundată cu prejudecata, care se referă, mai mult, la starea psihologică, decât la comportament*” [18, p. 67]. De aici rezultă că accentul, în cazul discriminării, cade pe componenta comportamentală a individului care discriminează, pe atitudinea pe care acesta o are vizavi de persoana supusă tratamentului diferențiat nefavorabil.

Discriminarea aduce în prim-plan nu doar ilegalitatea sa, ci și imoralitatea sa. Ne alăturăm opiniei lui Michael Banton susținând că nu legalitatea, ci “*moralitatea discriminării este deseori cea mai controversată, deoarece privește în mod necesar o clasă de persoane, trecând cu vederea diferențele dintre membrii (...)*” [11, p. 21].

Toate tratatele și declarațiile internaționale relevante în materia drepturilor omului conțin referiri

cu privire la discriminare, discriminarea pe criteriul limbii și egalitate.

În **Tratatul privind Uniunea Europeană** se prevede la articolul 2 că *“Uniunea se întemeiază pe valorile (...) comune statelor membre într-o societate caracterizată prin pluralism, nediscriminare (...)”* [19, p. 6], însă discriminarea bazată pe limbă nu este menționată nici în articolul 10 ce cuprinde dispoziții de aplicare generală, nici în articolul 19 cu privire la discriminarea și cetățenia uniunii cuprinse în Tratatul privind funcționarea UE [19, p. 32, 34]. În Carta drepturilor fundamentale ale UE *“se interzice discriminarea de orice fel, bazată pe motive precum (...) limba (...)”* [19, p. 274].

În **Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice**, adoptat prin Rezoluția 2200A (XXI) a Adunării Generale a ONU la 16.12.1966, se prevede că *“toate persoanele sunt egale în fața legii și au, fără discriminare, dreptul la o ocrotire egală din partea legii (...) contra oricărei discriminări, în special de (...) limbă (...)”* [20].

Carta Națiunilor Unite din 1945 prevede în art. 1 (3) promovarea drepturilor omului *“fără deosebire de (...) limbă (...)”* [15, p. 91].

Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948 prevede în art. 1 că *“Toții oamenii se nasc liberi și egali în demnitate și în drepturi”* [15, p. 91]. De asemenea, în articolul următor prevede că *“Orice persoană este îndreptățită la toate drepturile și libertățile prevăzute în prezenta Declarație, fără nicio deosebire, în special de (...) limbă (...) sau alt statut”* [15, p. 91].

Convenția Europeană a Drepturilor Omului prevede la art. 14 *“exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta convenție (...) fără nicio deosebire bazată, în special, pe (...) limbă (...) sau alt criteriu”* [1, p. 84].

Concluzii

Olivier Jouanjan, în Dictionnaire de la cultu-

re juridique, precizează că *“toți cetățenii, fiind egali în ochii lor, sunt în mod egal eligibili la toate demnitățile, locurile și locurile de muncă publice, potrivit capacității lor și fără altă distincție decât cea a virtuților și talentelor lor”* [21, p. 585] iar acesta trebuie să fie un deziderat pentru orice societate democratică. Toți cetățenii trebuie tratați cu respectul cuvenit ce rezultă din unicitatea lor, fără diferențieri inechitabile pe anumite criterii. Oamenii pot fi tratați diferit în situații similare sau identic în situații diferite doar dacă există o justificare obiectivă și rezonabilă sau cu *“luarea în considerare a interesului general sau a dreptății sau a justiției sociale”* [5, p. 613].

Propunem modificarea prin completare a articolului 16 alin. 1 din Constituția Republicii Moldova prin specificarea egalității ca interdicere a privilegiilor, nu doar a egalității ca nediscriminare, urmând ca prevederea constituțională să aibă următorul conținut : *“Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială”*.

În concluzie, egalitatea cetățenilor în stat asigură coeziunea sa iar tratamentul nediscriminatoriu al acestora asigură premisele unei integrări calitative a cetățenilor, fiind două noțiuni care se condiționează reciproc. Și întrucât discriminarea *“este, în esență, forma negativă a egalității în drepturi”* [22, p. 111], fiecare stat trebuie să acorde o atenție sporită reducerii, respectiv eliminării, tuturor formelor de discriminare, întrucât aceasta este un flagel ce creează repercusiuni negative nu doar pentru persoana discriminată, cât și pentru membrii familiei acesteia, pentru persoanele dragi, dar mai ales provoacă traume transgeneraționale imposibil de cuantificat și de reparat. Discriminarea afectează în mod netăgăduit demnitatea omului și prin aceasta, interdicerea ei capătă un plus de importanță, căci, așa cum subliniază și prof. univ. dr. hab. în drept Alexandru Arseni

“recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamental libertății, justiției și al păcii în lume” [4, p. 239].

Referințe bibliografice

1. *Constituția României, Convenția europeană a drepturilor omului, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene*. Ediția a 15-a actualizată la 1 septembrie 2021, Editura Rosetti Internațional, București, 2021, 184 pag. ISBN 978-606-025-068-5.

2. MURARU, Ioan, TĂNĂSESCU. Simina (coord.), ș. a., *Constituția României. Comentariu pe articole*. Editura C. H. Beck, București, 2008, 1507 pag. ISBN 978-973-115-419-0.

3. *Constituția Republicii Moldova, Declarația de Independență, Hotărârea Curții Constituționale nr. 36 din 5 decembrie 2013 – Blocul de constituționalitate 2022*, <https://www.parlament.md>, [Accesat la 11.08.2023].

4. ARSENI, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Volumul I. Ediția a 3-a revăzută, Chisinau, CEP USM, 2021, 428 pag. ISBN 978-9975-149-39-6.

5. DĂNIȘOR, Dan Claudiu. *Drept constituțional și instituții politice*. Volumul I. Teoria generală. Tratat, Editura C. H. Beck, București, 2007, 766 pag. ISBN (13) 978-973-115-087-1.

6. NICOLAE, Pavel. *Egalitatea în drepturi a cetățenilor și nediscriminarea*. București, Editura Universul Juridic, 2010, 672 pag. ISBN 978-973-127-401-0.

7. DĂNIȘOR, Dan Claudiu. *Modernitate, liberalism și drepturile omului, Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I, Editura Simbol, Craiova, 2017, 938 p. ISBN 978-606-94514-0-3.

8. CÂRNAȚ, Teodor. *Drept constituțional și instituții politice*. Partea I, Tipografia Print-Caro, Chișinău, 2020, 584 pag. ISBN 978-9975-56-712-1.

9. MARTIN, Denis. *Égalité et non-discrimination dans la jurisprudence communautaire – Étude critique à la lumière d’une approche comparatiste*. Editura Bruylant, Bruxelles, 2006, 669 pag. ISBN 2-8027-2267-0.

10. *Curtea Constituțională a României*, D.C.C. nr.

107/1995 și D.C.C. nr. 27/1996, publicate în M. O. Nr. 85 din 26 aprilie 1996, <https://legislatie.just.ro>, [Accesate la 21.08.2023].

11. BANTON, Michael. *Discriminarea*. Editura DU Style, București, 1998, 160 pag. ISBN 973-9246-42-7.

12. DĂNIȘOR, Dan Claudiu. *Constituția României comentată – Titlul I. Principii generale*, Editura universal Juridic, București, 2009, 363 pag. ISBN 978-973-127-128-6.

13. IONESCU, Iustina ș.a. *Ghid - Discriminarea-cum să o recunoaștem și cum să ne protejăm împotriva ei?* Centrul de Resurse Juridice din Moldova, Chișinău, 2016, 42 pag.

14. *Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, Consiliul Europei, Manual de drept European privind nediscriminarea*. Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2011, 162 pag., ISBN 978-92-871-9991-1 (Consiliul Europei), ISBN 978-92-9192-673-2 (FRA).

15. DIACONU, Ion. *Minoritățile – Statut. Perspective*. Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1996, 216 pag. ISBN 973-96496-2-9.

16. GRÜNBERG, Laura ș. a. *Discriminarea multiplă în România*. Editura București, 2007, 174 pag. ISBN 978-973-8295-74-2.

17. IONESCU, Cristian, DUMITRESCU, Corina Adriana (coord.). *Constituția României – Comentarii și explicații*. Editura C. H. Beck, București, 2017, ISBN 978-606-18-0681-2.

18. CÂRNAȚ, Teodor. *Non-discriminarea în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova*. Monografie. Editura Pontos, Chișinău, 2008, 388 pag. ISBN 978-9975-102-91-9.

19. *Tratatele Uniunii Europene*. Editura Universul Juridic, București, 2018, ISBN 978-606-39-0366-3, 288 pag.

20. <https://avp.ro>>pact_mnp_pdf [Accesat la 17.08.2023].

21. ALLAND, Denis, STÉPHANE, Rials. *Dictionnaire de la culture juridique*. Editura Quadrige/Lamy-Puf, Preses Universitaires de France, Paris, 2003, ISBN 2 13 053938 x, comentariu - Olivier Jouanjan, 1659 pag.

22. DIACONU, Ion. *Minoritățile în dreptul internațional contemporan*. Editura C. H. Beck, București, 2009, 421 pag. ISBN 978-973-115-530-2.